

כמה מילים משפת האם

עטלעכע ווערטער אויף מאַמע־לשון

מתרגם: אורן ירמיה

אירנה קלפיש נולדה בגטו ורשה בשנת 1941 והשתקעה בניו־יורק עם אמה בשנת 1949. קלפיש גדלה בין שפות רבות, מביניהן בחרה ואימצה את היידיש (וזאת בניגוד לשפה שבה דיברה עם אמה – פולנית). בשנת 1970 קיבלה תואר דוקטור בספרות אנגלית, וכיום היא פרופסור ללימודי נשים, מגדר ומיניות בברנרד קולג' – שלוחה של אוניברסיטת קולומביה, ניו־יורק. לצד עבודתה האקדמאית קלפיש היא מסאית, אקטיביסטית ואחת מעמודי התווך של הקאנון הלסבי־יהודי בארצות־הברית. היא הייתה ממקימות הקבוצה "די ווילדע חיות" (חיות הפרא) יחד עם מאלניקאיה/קנטרוביץ' ואדריאן ריץ', מהכותבות המרכזיות באנתולוגיה פורצת הדרך "Nice Jewish Girls: A Lesbian Anthology" (1982), ואחת מעורכות הספר "The Tribe of Dina: A Jewish Women's Anthology" (1986). כמו כן, קלפיש הייתה ממקימות הארגון "ועידת הנשים היהודיות לסיום הכיבוש בגדה המערבית ובעזה", ומהעורכות המייסדות של כתב העת הפמיניסטי "Conditions: a feminist magazine of writing by women with a particular emphasis on writing by lesbians".

מחזור השירים שחלקו מתורגם כאן, "A Few Words in the Mother Tongue", כולל כמה משיריה המוכרים והחשובים ביותר של קלפיש. חלקים מהמחזור פורסמו לראשונה ב־1986 באנתולוגיה "שבט דינה", והמחזור בשלמותו התפרסם בספרה של קלפיש ב־1990. לאורך חייה קלפיש תמיד ניצבה בצומת בין שדות שונים, כולם מצומצמים ומוגבלים מדי למידותיה שלה. היא הייתה לסבית מדי לחוגים היידישיסטיים, שמאלנית מדי למי שביקש ממנה לדבר כניצולת שואה, יהודית מדי לפמיניזם הליברלי הלבן, ויידישיסטית מדי למי שביקש שירה אמריקאית באנגלית בלבד. מחזור השירים שבעמודים הבאים מנכיח את כל הזהויות האלו ואת רגעי הסכנה והשבירה שבהם. השירים, שבמקור נכתבו באנגלית אשר בה משולבת יידיש, מבקשים להנכיח את הכאב שבהגירה ואת כוחה של השירה. שני ערוצים אלה נפגשים בשירים ברצון לביטוי עצמי, אבל בה בעת, מבקשים מהקוראים לא להשתמש בהם רק כדי להזדהות עם הכאב של עצמם. להיפך, קלפיש קוראת למגע בין שתי השפות להזכיר שאין מקום שבו באמת יש רק שפה אחת. במקור האנגלי, המילים ביידיש נכתבו בצורה פונטית באותיות אנגליות ובכתב נטוי. מתוך כך גם מי שאינה יודעת יידיש יכלה לקרוא את השירים בקול רם. כך מדי פעם מילים ביידיש שמקורן בשפות אירופאיות מדהדות מילים באנגלית. במהלך השירים קלפיש משחקת עם ההדהוד, כשהיא מדגישה את דמיון המקורות או את שקריות הדמיון

בין המילים. בעת התרגום לעברית אפקט זה של דמיון ושונות עבר לשפה החדשה, אך כמובן גם נהפך על ראשו. כתיבת היידיש על פי כללי האיות שלה יוצרת מצב שבו קורא עברי שאינו מכיר את השפה אינו יכול לבטא נכונה את המילים אפילו (ואולי מכיוון) שהן כתובות באלף-בית המוכר לו. ומבלבל אף מזה, מילות היידיש שיש להן מקור בעברית או בארמית כתובות באיות העברי שלהן, אף שהדרך לבטאן שונה מזו של העברית העכשווית. זאת ועוד, העתקת היידיש והתרגום מאנגלית מציבים על הדף מילות יידיש בעלות מקור בעברית לצד מילים בעברית עכשוויות – לפעמים זהות, לפעמים רק דומות, ולפעמים שונות עד מאוד. כדי להקל על הקריאה, מילות לשון־הקודש ביידיש מוצגות בשיר עצמו בכתיב התקני שלהן, ובסוף השיר מופיעות הערות לגבי האופן שבו יש לבטאן ביידיש. כמו כן, בכמה נקודות התרגום לעברית דרש השארת מילים נבחרות באנגלית. במקרים הללו העתקתי את האנגלית פונטית ובכתב נטוי, כדי שהקוראת תדע להבחין מתי השפה המיוצגת היא יידיש ומתי אנגלית.

א"י

מתוך: די רייזעאהיים / המסע הביתה

1. דער פֿענסטער / החלון

היא מְבִיטָה מִבַּעַד לַחֲלוֹן.

הַפֶּל הוֹנָה, נוֹכַח.

צֵלוֹ שֶׁל הָעֵבֶר

מוֹטֵל בְּמָקוֹם אֲחֵר.

זוֹ הִיא הַשְּׂמֶמָה

הִיא חוֹשֶׁבֶת.

וּלְשׁוֹנוֹתֵינוּ נַעֲשֶׂה

יְבִשׁוֹת הַשְּׂמֶמָה

יְבִשָּׁה אֶת לְשׁוֹנֵנוּ וְאֶנְחֵנוּ

שְׂכֵחֵנוּ דְּבַר.

היא מְבִיטָה מִבַּעַד לַחֲלוֹן.

הַפֶּל הוֹנָה.

2. ווידער אַ מאָל / שוב

ווידער אַ מאָל
היא מנסה להתעלות מעל הנסבות

יותר מדי על כף המאזנים
הבקר

יעדן פרימארגן

כל בקר

לראות מה נתן לחלץ

ממחשכיו הצפופים

של הלא ידוע

פון איר זיכרון

מזכרונה.

שם נמצאת

די גאנצע געשיכטע

פון פֿאלק

ההיסטוריה השלמה

של העם.

ווידער אַ מאָל

היא מושיטה ידים

ומנסה לאחוז

להאחוז

כאדם

טובע

בקרח דק.

אבער דער ים איז גרויס

אבל הים גדול

און די וועלט

והעולם

אפלו גרעסער

אפלו גדול יותר

אפלו גרעסער.

זכרון [זיקארן]

מפלו [אפילע]

6. זי שעמט זיך / היא חשה בושה

זי שעמט זיך.

היא שִׁכְחָה

אלץ פֿאָרגעסן

שִׁכְחָה אֶת הַכֵּל.

עם מי אוכל לדבר?

היא תוהה.

די מאַמע האַמא

דער טאַטע האַבא

די באַבע הסבֿתא

דער זיידע הסבֿא

די אבות האַבֿות הקדמונים

אלץ

אלץ פֿאָרגעסן

שִׁכְחָה אֶת הַכֵּל

די גאנצע משפחה

כל המשפחה כלה

דאָס פֿאלק

העם

מיט וועמען

קען איך רעדן?

עם מי אַני יְכוּלָה לְדַבֵּר?

די מתים פֿאַרשטייען

מיר אפילו ניט

אַפֿלו הָרוּחוֹת

אינן מְבִינֹת אוֹתִי.

אבות [אוועס]

משפחה [מישפאכע]

7. אין דער פֿרעמד / בין זרים

ווי אזוי?

איך

היא תוהה

עלי לדבר?

וועלכע ווערטער

באלו מלים

עלי להשתמש

אין דער פֿרעמד

בין זרים?

זאג

בלויז דעם אמת

אמרי

רק את האמת

קנין ליגן ניט

בלי שום שקר.

זי געדענקט

היא זוכרת

די לעקצייס

את השעוירים

די פרינציפן

את העקרונות

און זי שווייגט

והיא נשארת

בשקט.

אמת [עמעס]

8. די צונג / הלשון

זי שווייגט.

די ווערטער פֿעלן איר.

חסרות לה המלים

והיא יכולה לחלץ רק

צלילים

צלילים ללא צורה:

א

דערקלאנג

הצליל

א

דאס ווארט

המלה

ו

די צונג

הלשון

א

דאס לשון

השפה

ע

די טרערן

הדמעות.

לשון [לאשן]

עטלעכע ווערטער אויף מאמע-לשון / כמה מילים משפת האם

למשל: לְמִשָּׁל

יידישקײַט דרך חיים שְׁהִיא
יהודית תְּמִיד אָפְשָׁר לְהִתּוֹכַח

די קורבע הונָה

אָשָׁה שְׁמִכִּירָה בְּתִשּׁוּקוֹת שְׁלָה

אין מאַרק שָׁם הִיא קוֹנָה
די קאַרטאָפֿל און חלה
(כֵּן, תְּפֹחִי אֲדָמָה וְחָלָה)

די יידענע הִיהוּדִיָּה האָשָׁה הִיהוּדִיָּה
בורָה שְׁתִּלְטִינִית בְּלִי גְבוּלוֹת
בּוֹאוּ נֹדֶה בְּאַמֶּת: כָּל אִשָּׁה הִיא כּוֹז

די קאַרטאָפֿל הַעֲזוֹר הַחֲמֹרִי
כִּנְגֵּד ייִדישקײַט

די יענטע הֶרְכָּלִינִית הַעֲסָקִינִית

זוּ שִׁידוּעֵת מָה לַעֲשׂוֹת

מיט ציבעלעס עִם בְּצָלִים
שְׁמִבִּיאִים טרערן צו די אויגן
דְּמָעוֹת לַעֲיִנִים כְּשֶׁהִיא רוֹאָה

וְשָׁלֹא מִשְׁנָה מָה, יֵשׁ לָהּ תְּכִנִּית

כְּמָה קִטֵּן הֶכַל בְּעֶצֶם
ווייניקער און ווייניקער
פְּחוֹת ופְּחוֹת

די לעזביאַנקע זאת שְׁגָרָה

עם חֲבִירָה קְרוֹבָה אִם כִּי מַעוֹלָם לֹא
הִשְׁתַּמְשְׁנוּ בַּמָּלָה הַזֹּאת

די חלה קְלוּעָה

ווי איר האָר פֿאַר דער חתונה
כְּפִי שְׁשַׁעְרָה הִיא לְפָנַי הַחֲתָנָה
כְּשֶׁהִיא הִיטָה אֶזְאָ שִׁיין מִיִּידֵל
כּוֹז נַעֲרָה יָפָה

דאָס ווייבל הַכֶּלָּה

אז האָשָׁה הִקְטָנָה

אין דער היים בִּבִּית

הִיכֵן שְׁהִיא עוֹשָׂה הֶכַל כְּדִי לְשָׁמֹר עַל
ייִדישקײַט בְּחַיִּים

די לאַנגע שוואַרצע האָר
הַשְׁעָר הַשְּׁחֹר הָאָרֶךְ
די לאַנגע שוואַרצע האָר

אַ ווייבל חלומט
די קאַרטאָפֿל
די חלה

יִיִדישקײַט

זי חולמט
די האָר
די לאַנגע שוואַרצע האָר

זי חולמט
זי חולמט
זי חולמט

למשל [לעמאַשל]
חלה [כאַלאַ]
חתונה [כאַסענע]
חלומט [כאַלמט]
מורא [מוירע]

אַ פֿרוי חלומט אַז
חולמט על איר אַרט אויף דער וועלט
מקומה פֿעולם
און זי האָט מורא וְהיא מִפְּחַדָּת
כֹּל כֵּן מִפְּחַדָּת מֵהַמָּלִיךְ

קורבע
יִידענע
יענטע
לעזביאַנקע
ווייבל

זי חלומט היא חולמט
און זי האָט מורא וְהיא מִפְּחַדָּת
איר אַרט
די וועלט
די היים
דער מאַרק

אַ מיידל חלומט
אַ קורבע חלומט
אַ יִידענע חלומט
אַ יענטע חלומט
אַ לעזביאַנקע חלומט

פֿראַדעל שטאַק

סופרת ומשוררת יידיש. נולדה ב־1890 בסקאלה שבגליציה. היגרה לניו־יורק בשנת 1907. התפרסמה בכך שהייתה הראשונה שכתבה סונטה ביידיש. הוציאה לאור את ספרה דערציילונגען (סיפורים) בשנת 1919, ביידיש. עברה לכתוב באנגלית ופרסמה את ספרה "For Musicians only" בשנת 1927. אושפזה ונפטרה בסניטריום בסביבות 1930.*

שפה היא המולדת היחידה.

– צ'סלב מילוש

הם אומרים אַתָּה זָה כָּאָלוּ זוּ פֿעֲלָה קֵלָה: כִּמָּה
חֲלָקִי מִשְׁפָּטִים חֶפֶן אֶזְכּוֹרִים שֶׁל
אָדָם בְּאֶשֶׁר הוּא אָדָם. אָבֵל בְּשִׁבְלִי זֶה לֹא הָיָה
דָּבָר פֶּשׁוּט יוֹתֵר דּוּמָה לְנִסְיוֹן
לְגַמֵּעַ אֶת הַמְּרַחֵק מִכָּאן
לְפָנֵת הַרְחוֹב אוֹ בֵּין שְׁנֵי צִלִּילִים.

תַּחֲשָׁבוּ עַל זֶה: הַיִּים מוֹל הוּם הַמִּשְׁמָעוֹת
אוֹתוֹ הַדָּבָר כְּמוֹכֵן בְּדִיוִק
אָבֵל חֲלוּף הַתְּנוּעָה הָיָה הָאוֹקְיָנוֹס
בוֹ טִבְעָתִי.

נְסִיתִי. בְּאַמֶּת נְסִיתִי.
בְּתַחֲלָה נִזְהַרְתִּי עִם הַיִּיִּדִישׁ אָבֵל אַתֶּם
יּוֹדְעִים זֶה קֶשֶׁה. אֶת כּוֹתֶבֶת גֵּאָס
וּפִתְאֹם סְטָרִיט מִהֲדֵהָד לָךְ
בְּלִי שׁוּם תְּהוּדָה. וְגַם – בּוֹאוּ נוֹדָה בָּזָה –
הַזְכֵּרוֹן כּוֹשֵׁל.
אֶת מְנֶסֶה לַעֲקֹב אַחֲרֵי הַהִבְדָּלִים
כְּמוֹ גֵּאָס לַעֲמֶת גֵּאָד אוֹ הוּיז לַעֲמֶת הָאוֹס

* לאחר פרסום מחזור שירים זה התגלה מידע ביוגרפי חדש על פרדל שטוק, בין השאר שהיא חיה שנים נוספות מעבר לתאריך המצוין ושניתוקה מהחוגים האינטלקטואלים היידישיסטיים לא היה מוחלט כפי שנראה היה בעת כתיבת השיר של קלפפיש (הערת המתרגם).

אבל הם מטשטשים ואת מתחילה להגיד
אליי כשאת מתכוננת לגעסעלע או אניניו
כשוזו למעשה בולעבאר.

ולפני שתדעי
את נמצאת על שביל לא שלך
עומדת מול בית לבנים
משקוף הדלת כמעט מכר
עדין אין ביכלתך למקם אותו
בדיוק. עוברי ארח עוצרים.
מדאגים הם מדברים אבל את
כבר שמעת את הכל בעבר התנועות
מתחלפות מעלה ומטה ההבדל
בצליל הגרוני כל כך מעדן
ועכשו זה שום דבר
זה שום דבר חוץ מלהג.
וכך את משלימה עם זה.
אבדת. הפעם את באמת
לא יודעת איפה את.

ארץ או ים הבית צף לפניך.
יתכן שפעם ישבת בחלון הזה
והיה זה הבית שלך ממנו צפית
על הסטריט או על הרחוב או על הגעסעלע. אולי
זה היה מבוי סתום או אולי קצור דרך.
אולי לא.

תנועה בדלת. הם עומדים שם
מנפנפים בידים הפה שלהם נפתח ונסגר:
קאם אין! קאם אין! אני מבינה זו
קבלת פנים. א דאנק! א דאנק!
אמרתי עד ששמעתי
מאחור את השער ננעל.

ורשה, 1983: אומשלגפלאץ

אין טרעבלינקע בין איך ניט געווען
(בטרבלינקע מעולם לא הייתי)

– ה. לייוויק

שום זעעות הפעם.

השנה היא 1983. יוני. קיץ.
ורשה מתנוחה אבל לגבי "סולידריות",
לגבי חנינה קולקטיבית.

חומת לבנים קטנה ולבנה.
שני שלטים בפולנית וביידיש
שעולה לפיהם שמכאן
זינען זיי געפארן קיין טרעבלינקע.
שני נרות גוציים בכל צד
כבויים. המדרה
מדליק אחד מהם במצית.
הרוח שבה ומכבה אותו.

יש תחנת דלק עם משאבת גז
ממש שם מאחור. בנין
בצד. יתכן שמאז
אפשר אן עדות. אפשר שהיה עד.
יש מסלול
אני חושבת.

אני לא בוכה. על מה יש
לבכות? רחוב רגיל.
אנשים עוסקים בעניינם
לאחר ארבעים שנה
מתווכים לגבי חנינה.

יִתְכַּן שֶׁהָרָחוּב הָזֶה הָיָה יָכֹל לִהְיוֹת בֵּיתִי.
 יִתְכַּן שֶׁהָרָחוּב הָזֶה הָיָה יָכֹל לִהְיוֹת נִקְדָּת הַפְּתִיחָה
 שֶׁל הַמָּסַע שְׁלִי לָמוֹת.
 עָלִי לְזִכֹּר:
 הוּא לֹא זֶה וְלֹא זֶה.

אֲנִי חִיָּה בִּבְשֶׁת אַחֲרֵת.
 הַשָּׁנָה הִיא 1983. עֲכָשׁוּ אֲנִי רַק מִבְּקָרֵת.
 הַהִיסְטוֹרִיָּה לֹא עוֹצֶרֶת בְּשִׁבִּיל אֶף אַחַת.

Umschlagplatz (גרמנית) – רציף השילוח למחנות הריכוז, במקרה הזה, לטרבלינקה.
 אפשר [עפשער]
 עדות [איידעס]